

HRAD ČABRAĎ

Štúdia k obnove

Združenie RONDEL

Vypracoval A. Loydl
28.12.2001

OBSAH

1.) Úvod

2.) Popis objektu

2.1 - Stručná história

2.2 - Popis celku

3.) Štúdia obnovy

3.0 - Celok

3.1 - II. vstupná brána

3.2 - Bašta č. VI.

3.3 - III. vstupná brána

3.4 - Obytná veža

3.5 - Východný palác jadra hradu

3.6 - Veža juhozápadného nárožia veľkého nádvorja

3.7 - Sypáreň

3.8 - Západný palác

3.9 - Opevnenie a ostatné objekty

4.) Zhrnutie

5.) Prílohy

1.) Úvod

Každý jednotlivец, ba aj celá spoločnosť by mala nielen poznať svoju minulosť, ale aj aktívne sa zapájať do jej zachovania a odovzdania budúcim pokoleniam. Časťou tejto histórie sú aj hrady ako doklad života a technickej zručnosti predchádzajúcich generácií. Ako také sú jedinečné, aj keď niektoré boli stavané podľa určitých schém a predstavujú zložitý organický celok, ktorý vznikol niekoľko storočným vývojom. Vo svojej podstate sa vyvíjajú doteraz - aj samovoľné chátranie predstavuje určitú vývojovú fázu hradu. Veď nejednen hrad takým pustnutím prešiel vo svojej histórii. Jeho následnú prestavbu potom s odstupom času nevnímate nijako negatívne, ale len ako ďalšiu stavebnú fázu. Tak aj súčasné opravy a prestavby, pokiaľ sú urobené citlivo, budú nasledujúce generácie vnímať ako súčasť histórie hradu. Napokon aj hrad Čabrad spustol v druhej polovici 14. storočia a jeho následná obnova v 15. storočí nie je vnímaná negatívne - veď aj vďaka nej sa nám dochoval takmer až do súčasnosti. Nebyť zlovôle majiteľa, ktorý ho dal podpáliť začiatkom 19. storočia.

Táto predkladaná štúdia, vypracovaná Združením RONDEL pre hrad Čabrad, predstavuje základný cieľ združenia - zachovanie hmotnej podstaty hradu po stránke stavebno-historickej i estetickej. Zachovaním objektu a obmedzením rastu vegetácie v hrade sa zachovávajú aj životné podmienky plazov, ktoré sa tam vyskytujú.

Základ štúdie tvorí myšlienka zastrešenej ruiny, kde najhodnotnejšie a zachované objekty obsahujúce klenuté priestory sa po najnutnejšom zabezpečení zastrešia. Zabráni sa tým ďalšej deštrukcii architektúry zrážkovou vodou. Zastrešenie v prevažnej miere by bolo skryté (ľahká plechová pultová strecha), ktoré sa v siluete hradu vôbec neuplatní - okrem budovy II. vstupnej brány a sypárne. Tieto by mohli byť zastrešené valbovou šindľovou strechou. Konečné slovo však k tomuto budú mať orgány pamiatkovej starostlivosti. Ako príklad podobných riešení uvádzame hrad Točník v Čechách alebo hrad Brumov¹ a Sovinec na Morave. Tieto príklady sú však tiež len orientačné, keďže každý hrad si vyžaduje svoje osobitné riešenie prispôbené daným podmienkam.

¹ Príloha č. 24

2.) Popis objektu

2.1 - Stručná história

Najstaršie osídlenie hradného kopca pochádza už z praveku. Dokazujú to nálezy keramiky bežne sa nachádzajúce na hrade a okolí.

Hrad vznikol približne v polovici 13. storočia, kedy ho tvorilo opevnenie malého nádvorja s hranolovou vežou v nároží, chrániacou vstup do hradu. V tých časoch sa nazýval podľa rieky Litava, tiež aj "Hradnok, Haradna". Prvou historicky overenou správou je listina Belu IV. z roku 1256. Roku 1276 bol majiteľom comes Derš z rodu Huntovcov.

Na začiatku 14. storočia Litavu dobyl Matúš Čák. Hrad vtedy spustol - v roku 1342 sa spomína ako "desolatum castrum Litua", v roku 1394 ako "Pusztalythwa".

V polovici 15. storočia hrad obsadilo vojsko Jána Jiskru. Proti nim sa postavilo roku 1461 vojsko Mateja Korvína. Z tohto obdobia pochádza názov protiľahlého kopca Táborisko, kde ešte aj dnes vidno pozostatky obliehacieho tábora.

Rok 1415, keď sa o Litave hovorí ako o rozrúbenom hrade a rok 1461, kedy ho dobylo vojsko kráľa, ohraničujú obdobie obnovy hradu, spojenej so zmenou názvu. Roku 1462 sa hrad prvý raz spomína pod menom Čabrad'. Pôvodný názov sa však s novým používal v listinách ešte aj v roku 1511.

Pred rokom 1476 sa hrad dostal do rúk Horvátovcov. Z tohto obdobia sa zachoval aj opis hradu.¹

Roku 1511 je majiteľom Tomáš Bakóc. Ten dal hrad rozšíriť o nový palác. Roku 1521 zdedil hrad jeho synovec Peter. Svoje meno si zmenil podľa prídomku na Erdődi.

Roku 1547 hrad prepadol Melicher Balaša. Roku 1548 ho dobyl gróf Mikuláš Salm na príkaz Bratislavského snemu.

Roku 1558 sa stáva majiteľom Ján Krušič. Roku 1585 sa hrad prestavuje pod vedením Giulia Ferrariho, kedy sa zmodernizovalo opevnenie hradu. Preto v r. 1585 a 1602 odolal tureckým útokom.

Od roku 1622 je majetkom Petra Koháriho. V majetku tohto rodu zostal až do svojho zániku roku 1812, kedy ho posledný mužský potomok Koháriovcov dal podpáliť. Odvtedy hrad pustne. Na prelome 19. a 20. storočia na dolnom nádvorí bola postavená sypáreň, ale aj tá napokon spustla. V 90-tych rokoch 20. storočia sa zakonzervovala I. vstupná brána s opevnením a sčasti sa tiež konzervovala budova zábrania. V rámci týchto úprav tu prebehol drobný zisťovací výskum v rokoch 1996 - 1999. Skúmalo sa I. nádvorie, zábranie, I. a II. bašta vonkajšieho opevnenia.

Od roku 1999 sa hrad systematicky čistí od náletového porastu.

¹ Upozornil nás naň P. Maliniak

2.2 - Popis celku

Hrad Čabrad' sa nachádza v južnej časti Krupinskej planiny asi 15 km južne od Krupiny v Štátnej prírodnej rezervácii na ochranu plazov. Samotný hrad stojí na výbežku vrchu Táborisko, ktorý je obtekaný meandrom riečky Litava, v nadmorskej výške 324m. Okolité planina je o pár metrov vyššia, a tak sa hrad v diaľkových pohľadoch uplatňuje málo. Tie sú možné len na niektorých miestach protiahlych hrán údolia Litavy, kde je hustý lesný porast prerušený skalnými prahmi. Zo samotnej doliny je pohľad na hrad možný len z miesta bývalej osady Čabrad', kadiaľ vedie prístupová cesta na hrad.

Nakoľko k hradu neexistuje presné zameranie, prikkladáme pre orientáciu náčrt pôdorysu od Könyökiho z konca 19. stor.,¹ ktorý bol upravený po konfrontácii so skutočným stavom². V prílohe je pre porovnanie priložený aj pôvodný pôdorys a Könyökiho kresby hradu³ (za poskytnutie podkladov ďakujeme PhDr. Václavovi Hanuliakovi).

Hrad má pretiahnutý tvar orientovaný severojužným smerom. Vstup do hradu je po skalnom hrebeni od juhu cez premostenú, do skaly sekanú, priekopu. Vonkajšie opevnenie hradu tvorí hradba prerušená von vysunutými baštami rôznych tvarov. Bášt je 6, číslované sú v smere hodinových ručičiek. Zo západnej strany, hneď pri vstupnej bráne je bašta č. I.- je mohutná, hranatá. Bašta č. II. je malá, asi polygonálna (časť vysunutá von z hradby je silne deštruovaná)⁴. Od nej vybieha smerom k jadrú hradu deliaca priečka. V severozápadnom a severovýchodnom nároží sú bašty č. III. a IV., ktoré sú bastiónové. Na východnej strane pri tretej vstupnej bráne je malá hranolová bašta č. V. Bašta č. VI. je päťuholníková. Vo vonkajšom opevnení sa nachádza stavba sypárne postavená na prelome 19. a 20. storočia.⁵

Prvá brána je kulisová, tvorená väčšou bránou a bránkou pre peších. Brána mala vpadlinu pre padací most. Za ňou je malé nádvorie chránené mohutnou delovou baštou č. I., ktorej jediné dve mohutné strieľne smerujú do smeru predpokladaného útoku. Za prvou bránou sa cesta zalamuje doprava k druhej prejazdnej vežovej bráne. Prejazd je zaklenutý valenou klenbou s dvoma sedíliami. Z prejazdu je dodatočne urobený vstup do prístavby zábrania, ktorá je vkladená medzi bránu a mohutnú hradbu vybiehajúcu v smere prístupovej cesty v mohutný brit. Miestnosť nad prejazdom brány bola obytná, keďže sa tam zachovali čeluste pece. Za bránou cesta obchádza jadro hradu z východnej strany k tretej bráne situovanej v severovýchodnom rohu jadra. Brána bola prístupná po drevenej rampe položenej na pilieri. Je to mohutná podpivničená budova. V nej sa cesta zalamovala a cez ďalší portál vchádzala na veľké nádvorie (tento portál má na nádvorí dva mohutné piliere). V jeho severnej časti sa nachádzala budova. Popri východnej strane bola tiež nejaká zástavba, pravdepodobne arkády. Za severnou budovou je malý dvor opevnený polkruhovou baštou v severozápadnom nároží. V juhozápadnom nároží veľkého

¹ Príloha č. 1

² Príloha č. 2

³ Príloha č. 3

⁴ Príloha č. 4

⁵ Príloha č. 2 a 20

nádvoria je podpivničená hranolová veža - veľmi staticky narušená. Veľké nádvorie z juhu ohraničuje hradba prerušená tromi oblúkmi, z ktorých jeden slúžil ako prejazd do starej časti hradu (brána č. IV.). Tej dominuje podpivničené torzo hranolovej obytnej veže. V juhozápadnom nároží je von z obrysu vysunutá hranolová veža - bašta s palácovou prístavbou. Južné čelo jadra tvorí mohutný polygonálny bastión - pravdepodobne stavaný na starších základoch.

3.) Štúdia obnovy

Štúdia obnovy vychádza z myšlienky konzervovanej zastrešenej ruiny. Objekty, ktorým najviac škodí pretekajúca zrážková voda – t.j. obsahujúce klenuté priestory¹, by sa po spevnení koruny múrov a doplnení kavern vzniknutých mrazovým zvetrávaním zastrešili ľahkou plechovou pultovou strechou. Najdôležitejšie je to u objektov ktorým najviac škodí pretekajúca zrážková voda - t.j. obsahujúce klenuté priestory, ktoré predstavujú zaujímavý systém vyrovnávacích pivníc. Všetky otvory po oknách či vstupoch, pokiaľ nehrozia ďalšou deštrukciou by boli ponechané v pôvodnom tvare. Zachová sa tak maximálne vypovedacia schopnosť konštrukcií a vzhľadu budovy ako ruiny. Dopĺňanie veľkých deštruovaných plôch bez poznania ich výzoru by bolo nanajvýš špekulatívne a hlavne finančne veľmi nákladné. Zastrešenie rieši problém s vodou vyplavujúcou pojivo z muriva a klenieb. Tiež predstavuje najvýhodnejšiu a najúčinnnejšiu ochranu stavieb pre budúcnosť.

Na hrade by sa použili dve formy zastrešenia:

A - valbová šindľová strecha pre objekty s relatívne najlepšie dochovanými múrmi do pôvodnej výšky, ktoré nie sú staticky ohrozené - jedná sa o budovu II. vstupnej brány so zábraním a budovu sypárne,

B - pultová plechová strecha na prekrytie objektov, z ktorých sa zachovali len podzemné priestory a v neúplnej výške ostatné konštrukcie. Ide o pivnice východného palácového krídla hradného jadra, pivnice pod fragmentom obytnej veže a pivnice pod vežou v juhozápadnom nároží veľkého nádvorja, budovy III. vstupnej brány a bašty č. VI.

Táto štúdia rieši aj problém zmeny siluety hradu po plánovanom zastrešení. Boli vypracované pohľadové štúdie na hrad z miest, ktoré tieto pohľady umožňujú. Na ich základe možno skonštatovať, že estetické vnímanie hradu zastrešením vôbec neutrpí - ba naopak, získava zaujímavé dimenzie². Tvar a sklon striech je len orientačný, ich konečný vzhľad upresnia pamiatkové orgány. V prílohách č.7 a č.8 prezentujeme jednu z variácií, kde je riešené hypotetické zastrešenie aj iných budov, ktoré sú relatívne dochované v takom stave, aby sa dali zastrešiť. Táto štúdia ich tak nerieši, je to len variácia.

¹ Tie predstavujú zaujímavý systém vyrovnávacích pivníc (príloha č. 15 a 17)

² Príloha 5 a 6

3.1 - Obnova II. vstupnej brány

Objekt druhej vstupnej brány vznikol minimálne dvomi stavebnými etapami. Pôvodne ho tvorila len hranolová prejazdna veža vložená do hradby. Prejazd zaklenuli valenou klenbou. V druhej etape k nej pristavali z južnej strany prístavbu, vklinenú medzi bránu a mohutnú hradbu vybiehajúcu v brit. Prístavbu sprístupnili dverami z prejazdu brány. Z poschodia prístavby viedli dvere na ochodzu (pavlač), ktorá pravdepodobne viedla na priľahlé úseky hradieb.

Miestnosť nad prejazdom bola obytná, o čom svedčí otvor čelustí pece zo severnej strany. Zaujímavý je tým, že sa do nej kúrilo priamo z ochodze a dym sa voľne rozptyľoval priamo po stene budovy¹. Oproti tomuto otvoru v južnej stene je tiež priechod na kúrenie, viditeľný z prístavby, v miestnosti sa nachádza pod úrovňou sutiny.

Plán obnovy:

Obnova tejto brány rieši hneď niekoľko problémov. Jej zastrešením sa zachová jej hmotná podstata - pretekajúca dažďová voda už narušila zaklenutie prejazdu, ktoré hrozí postupnou deštrukciou. Ďalšie zhoršovanie technického stavu vážne ohrozí návštevníkov a po deštrukcii by zamedzila jedinému možnému prístupu do hradu. Vyrieši sa tým aj ubytovanie brigádnikov, ktorí pracujú na hrade a získaný priestor by slúžil dočasne tiež ako sklad materiálu. Časť z týchto priestorov sa môže využiť ako stanovište dozorca hradu.

Obnova by mala štyri fázy, ktoré budú postupne prebiehať.

Prvá fáza - zhotovenie provizórnej skrytej strechy nad klenbou prejazdu a odvedenie vody z tohto priestoru. Zameranie objektu, stavebno-historický prieskum a projektová dokumentácia.

Druhá fáza - statické zabezpečenie, domurovanie kavern a diery v klenbe, spevnenie a doplnenie koruny múrov brány a prístavby, oprava okenných otvorov a vstupov.

Tretia fáza - osadenie konštrukcie krovu na spevnenú korunu múru a jej pokrytie krytinou. Ako krytina sa použijú štiepané šindle napúšťané konzervačným roztokom.

Štvrtá fáza - po zastrešení archeologický výskum zásypu klenby, osadenie okenných a dverových výplní, úprava interiéru. Rekonštrukcia ochodze podľa dochovaných odtlačkov a úprava terénu v okolí podľa výsledkov archeologického výskumu.

¹ Príloha č. 9

Poznámky:

Tvar zastrešenia - samotnú výšku a sklon určia orgány pamiatkovej starostlivosti, tu je prezentovaná naša predstava. Zastrešenie by nemalo byť prezentované ako pôvodné, ani by nemalo na to návštevníka navádzať. Ide len o funkčné zastrešenie s ohľadom na prirodzený materiál - drevo.

Nad prejazdovou branskou vežou by bola stanová strecha, na ktorú sa pripája valbová strecha nad prístavbou. Strecha nad prístavbou je o čosi nižšia. Zvolený tvar strechy zodpovedá stavebnému vývoju objektu, keďže najprv tam stála osamotene prejazdová vežová brána a až potom sa pristavala prístavba zábrania. Rôzna úroveň strechy je zapríčinená tým, že prístavba je o asi 50 cm nižšia ako brána, ktorá je od nej oddelená špárou. Tvar strechy zvýrazňuje túto skutočnosť. Kvôli zväčšeniu úžitkovej plochy sa plánuje aj využitie podkrovia, ktoré bude osvetlené malými oknami krytými pultom. Zvolený tvar vikierov zodpovedá tvarosloviu tej doby a nemali by veľmi narúšať vzhľad¹.

Ochodza - na základe stavebno-historického prieskumu sa určí jej tvar a priebeh. V existujúcich častiach omietok sú zachované odtlačky po jej konštrukcii ako aj otvory po osadených trámoch. Či ochodza viedla aj ponad prejazd sa rozhodne na základe výskumu - tu predkladané štúdie sú len orientačné. Logicky by však asi bolo možné predpokladať jej plynulý priebeh z obidvoch hradobných úsekov ponad prejazd, aby sa zabezpečila komunikácia pre obrancov. Prezentované sú dve verzie: s ochodzou a bez nej.

Fasáda v exteriéri - v maximálnej možnej miere rešpektovať zachovaný stav omietok, bez zásahov do nich či preomietnutí. Pri dopĺňaní muriva a otvorov v čo najväčšej možnej miere sa priblížiť vzhľadu pôvodného muriva a malty. Vyvarovať sa tvrdého špárovania. Použiť okenné otvory v drevenom zrubenom ráme chránené proti vylomeniu kovanými železnými okenicami na replikách pôvodne používaných pántov.

¹ Príloha č. 10 a 11

3.2 - Bašta č. VI

Bašta sa nachádza v strede východnej časti opevnenia, na skale takmer nad brodom cez Litavu. Má 5-uholníkový pôdorys. Zalomenú čelnú stenu, ktorá vystupuje pred líniu hradby, má zosilnenú. Má dve podlažia. Prvé tvorí klenutá miestnosť osvetlená jednou strieľňou namierenou na prístupový hrebeň. Iné otvory (okrem veľkej diery v klenbe) nevidno, keďže miestnosť je zavalená sutinou. Druhé podlažie bolo určené na obranu ako dosvedčujú otvory po strieľňach. V severnej stene je veľmi dobre zachovaná kľúčová strieľňa vo výklenku. Z ostatných sa zachovali už len otvory.

K bašte priliehala asi trojpodlažná budova, slúžiaca na hospodárske účely. Zachovala sa z nej už len vonkajšia stena, ktorá slúži zároveň ako hradba. Bašta tvorí veľmi podmanivý pohľadový prvok¹.

Plán obnovy:

Bašta má pomerne dobre čitateľnú architektúru, napriek tomu, že má z 1/3 zvetrané murivo. S jej konzerváciou by nemali byť problémy, nakoľko nie je staticky narušená. Chýbajúca časť klenby sa dá doplniť bez väčších problémov, keďže väčšina z nej je zachovaná. Takto získaný priestor môže mať ďalšie využitie. Aby sa klenba chránila pred zrážkovou vodou treba ju prekryť skrytou pultovou strechou, vyspádanou tak, aby odtekajúca voda nenarúšala murivo.

Stavebné etapy:

- odstránenie sutinových závalov,
- zameranie a stavebný prieskum,
- archeologický prieskum,
- doplnenie kavern v päte múru a diery v klenbe, konzervácia zvetraných stien a zabezpečenie strieľní,
- osadenie konštrukcie pultovej strechy, jej pokrytie vhodnou krytinou a vyriešenie odtoku vody, zabezpečenie vstupu do klenutej miestnosti proti vylomeniu.

Poznámky:

- v maximálne možnej miere rešpektovať pôvodné omietky,
- prispôbiť technológiu murovania pôvodnému múru,
- ako materiál na murovanie využiť skaly zo sutiny,
- dverovú výplň okovať plechovými plátmi, aby sa zvýšila odolnosť voči vandalom,
- nakoľko z prístavby sa zachoval len jeden múr, ten sa iba zakonzervuje a zabezpečia sa v ňom okenné otvory proti ďalšiemu rozpadu.

¹ Príloha č. 12

3.3 - Obnova III. vstupnej brány

III. vstupná brána sa nachádza v severovýchodnej časti hradného jadra. Tvorí ju mohutná 3-podlažná budova, v ktorej sa cesta zalamuje doľava. Jeden portál je umiestnený v južnej stene a druhý v stene západnej, ktorá je súčasťou veľkého nádvorja.

Prvé podlažie tvorí mohutný klenutý priestor, ktorý má v obvodových stenách strieľne v hlbokých výklenkoch. Prístupný bol tunelom so schodiskom z veľkého nádvorja. Či mal aj iný vstup od juhu, nemožno posúdiť, lebo celá južná stena je zavalená sutinami. Valená klenba je pomerne v dobrom stave, iba v južnej časti je prevalená diera, ktorá vznikla pri deštrukcii južnej steny. Cez klenbu už začína presakovať zrážková voda¹.

Druhé a tretie podlažia už sú predelené priečkou. Na druhom podlaží sa nachádzal prejazd. Celé podlažie je takmer úplne zavalené sutinou. Z južného portálu sa nezachovalo nič, západný portál tvorí klenutý oblúk z veľkých kamenných kvádrov s kamenárskymi značkami. Južný portál bol prístupný drevenou rampou, ktorá dosadala na klenutý oporný pilier umiestnený pred bránou.

Tretie podlažie bolo obytné - zachoval sa tam otvor po krbe. Zaklenuté bolo valenou klenbou. Vo východnej stene je veľký otvor po arkieri².

Plán obnovy:

Valenou klenbou zaklenuté prvé podlažie predstavuje najväčší klenutý priestor na hrade, ktorý je veľmi zaujímavý už len svojím vstupom. Je žiadúce tento priestor zachovať, ako aj celú hmotu budovy. Najúčinnnejšiu a najtrvavejšiu formu ochrany predstavuje zastrešenie. Ako najvhodnejšie sa javí použitie pultovej strechy. Tá zabráni ďalšej deštrukcii muriva klenby pretekajúcou zrážkovou vodou.

Celá budova by sa staticky zabezpečila, zakonzervovala, pričom sa nezmení jej vzhľad ruiny (veľký otvor vzniknutý deštrukciou južnej fasády sa ponechá - zachovaná koruna múru nad ním sa musí zabezpečiť, aby nedošlo k jej zrúteniu).

Obnova by mala niekoľko fáz:

- zameranie a stavebno-historický prieskum budovy,
- projektová dokumentácia,
- zriadenie provizórnej pultovej strechy nad klenbou počas zimných mesiacov, aby nedochádzalo k ďalšej degradácii pojava vplyvom vody,
- archeologický výskum a odstránenie nadmerného zaťaženia klenby,
- konzervácia muriva,
- osadenie trvalej konštrukcie strechy a jej pokrytie vhodnou krytinou.

¹ Príloha č. 15

² Príloha č. 13 a 14

Poznámky:

- čo najšetrnejšie doplnenie muriva s ohľadom na zachovanie výzoru budovy. Otvory po oknách a vstupoch ponechať v pôvodnom vzhľade. Zasahovať iba do tých, ktoré hrozia deštrukciou,
- omietky zachovať bez zásahov,
- vytvoriť drevenú rampu vedúcu k bráne, aby bol umožnený pohodlný pohyb osôb po hrade (po zabezpečení tejto brány sa môžu zrušiť provizórne chodníky po hrade cez diery v opevnení),
- pivnicu (prvé podlažie) zabezpečiť pred nekontrolovaným pohybom ľudí, aby nedošlo k jej znehodnoteniu vandalmi. Tento priestor ponúka široké možnosti využitia: lapidárium a pod.
- v prípade technických problémov pri osadení pultovej strechy, je potrebné premyslieť a preveriť možnosť úpravy zastrešenia - klenba by sa v zásype odizolovala vyspádovanou nepriepustnou vrstvou (je tu však problematické odvedenie zachytenej vody) a povrch by sa zatrávnil.

3.4 - Obnova obytnej veže

Hlavná obytná hranolová veža sa nachádza na najvyššom bode hradného kopca. Vzhľad veže a jej stavebný vývoj v historických obdobiach vyrieši až stavebno-historický výskum. V súčasnosti sa z veže zachoval len fragment tvorený južnou stenou dosahujúci takmer pôvodnú výšku. Z východnej a západnej steny sa zachovali len zlomky. Zo severnej steny vidno len kus múru s kruhovým oknom, zvyšok je schovaný pod sutinou.

Veža mala pôvodne pravdepodobne 6 podlaží.

Prvé tvorí pivnica, sčasti zasekaná do skaly, zaklenutá valenou klenbou na ktorej sa zachovali odtlačky debnenia. Klenba má prerazenú dieru, ktorá vznikla pravdepodobne pri zrútení veže. Hrozí postupnou deštrukciou, nakoľko je preťažená sutinou. Pivnica má prieduch v západnej stene. V severnej stene je sekundárne prerazený vstup do pivnice pod východným palácom.

Druhé podlažie je zavalené blokmi muriva. Bolo asi plochostropé.

Tretie podlažie bolo zaklenuté valenou klenbou. Vo východnej a západnej stene sa zachovala časť špalety okna, v južnej celý okenný otvor.

Štvrté podlažie bolo plochostropé a vykurované krbom v juhovýchodnom rohu. Má zachované jedno okno v južnej stene.

Piate a šieste podlažie boli plochostropé a v južnej stene osvetlené dvoma oknami. Ako boli ostatné otvory nevedno, keďže zvyšné steny už neexistujú.

Plán obnovy:

Nakoľko sa v nej nachádza v celku dobre zachovaný klenutý priestor pivnice, je potrebné túto zabezpečiť pred deštrukciou. Mala by sa odľahčiť od nahromadených blokov muriva a sutiny, domurovať prerazená diera v klenbe a zastrešiť pultovou strieškou, aby sa zabránilo pretekaniu zrážkovej vody. Nakoľko strieška nebude mať veľký sklon, navrhujeme ako krytinu plech. Ten je výhodný aj z toho dôvodu, že bude prístupná návštevníkom a ľahko rozoberateľná či spáliteľná krytina by neušla pozornosti vandalov (smutný príklad z Vígľaša či Bzovíka). Koruny múrov by sa len minimálne spevnili a zakonzervovali, aby sa zachovala silueta veže. Strieška sa v diaľkových pohľadoch vôbec neuplatní, len pri pohľade z nádvorí¹.

Obnova by mala mať túto postupnosť:

- dokumentácia, zameranie a stavebno-historický prieskum,
- odstránenie sutinového závalu,
- archeologický prieskum,
- konzervácia múrov,
- osadenie striešky.

¹ Príloha č. 16

Poznámky:

- vstup do pivnice treba zabezpečiť proti nekontrolovanému pohybu osôb, aby nedochádzalo k vandalizmu,
- vstupné dvere musia byť riešené tak, aby umožňovali prelet netopierov, ktoré v tomto priestore prespávajú a zimujú v dosť hojnom počte,
- pôvodné omietky zachovať, treba z nich však odstrániť nevhodné nápisy syntetickými farbami, ktoré tam zostali po vandalochoch.

3.5 - Východný palác jadra hradu

Stavebný vývoj tohto objektu musí vyriešiť stavebno-historický výskum. Objekt je podlhovastá obdĺžniková budova s miestnosťami radenými za sebou. Zaberá takmer celú východnú stranu starého hradu, pričom tvorí jeho vonkajší múr. Z celej budovy sa okrem prvého podlažia - pivníc nezachovalo takmer nič, iba východná stena zostala takmer do pôvodnej výšky¹. Sú v nej okenné otvory aj s ostieniami, výklenok s prevétom a fragmenty po komínoch. Západná stena je z väčšej časti deštruovaná a zavalená sutinou.

V súčasnosti sú z paláca prístupné len dve klenuté pivnice. Jedna sa nachádza v severnej časti budovy. Je malá, s valenou klenbou so zachovanou bielenou omietkou. Druhá pivnica sa nachádza v južnej časti budovy. Prístupná je z pivnice pod obytnou vežou cez sekundárne prerazený vstup. Ten pôvodný z nádvorja je zamurovaný. Evokuje to myšlienku, že keď bola vo veži kaplnka, tak pravdepodobne tento priestor slúžil ako krypta - preto je zamurovaný vstup. Klenba je v pomerne dobrom stave, ale už má prerazenú dieru a je preťažená sutinou. Začína do nej pretekať voda². Priestor medzi týmito dvomi pivnicami je momentálne neprístupný, nakoľko prípadné vstupy sú zavalené suťou.

Plán obnovy:

Nakoľko najviac zachované sú len pivnice, ktoré je možné ešte zachrániť, a z nadzemných konštrukcií zostala len východná stena, najvhodnejšie sa zdá prestrešiť tieto priestory pultovou strieškou, podobne ako pri obytnej veži. V akom stave je západná stena sa ukáže až po odstránení suty z nádvorja. Podľa viditeľných náznakov, keď predpokladáme čiastočné zahĺbenie pivníc pod úroveň nádvorja, sa javí, že by mohla západná stena dosahovať výšku asi okolo 2m. Pultová strecha by mala mať samonosný rám, aby sa jej tlakom nezaťažila východná stena, a aby sa nemusela do nej kotviť. Využitie priestoru pivníc je problematické, nakoľko je žiaduce zachovať ich ako zimovište netopierov.

Postupovať by sa malo v tomto poradí:

- dokumentácia a zameranie objektu,
- stavebno-historický prieskum,
- odstránenie sutín a archeologický prieskum,
- konzervácia muriva a doplnenie dier v klenbe,
- prekrytie pultovou strechou (tá by mala mať z podobných dôvodov plechovú krytinu ako strecha obytnej veže).

¹ Príloha č. 18

² Príloha č. 17

Poznámky:

- treba vyriešiť odtok vody zo strechy, nakoľko by bola spádovaná do nádvorja (pri príchodoch by mohlo dôjsť k zaplaveniu pivníc),
- všetky fragmenty omietok bezpodmienečne zachovať a zabezpečiť,
- treba vyriešiť úpravu zásypov klenieb pod strechou, keďže takýto prestrešený priestor bude nabádať návštevníkov k prenocovaniu.

3.6 - Veža juhozápadného nárožia veľkého nádvorja

Je to štvorpodlažná budova, veľmi staticky narušená. Je vysunutá von z obrysu opevnenia a založená na šikmej skale, čo je aj príčinou jej poruchy.

Prvé podlažie tvorí vyrovnávacia pivnica zaklenutá valenou klenbou. Je sčasti zasekaná do skaly. Vidno v nej, ako je budova položená na šikmú skalu.

Druhé podlažie je zasypané suťou. Z exteriéru je z neho vidno v severnej stene kľúčovú strieľňu.

Tretie podlažie malo po jednom okne vo vonkajších stenách. Bolo zaklenuté valenou klenbou.

Štvrté podlažie malo v západnej stene dve okná, v južnej a severnej po jednom okne. Východná stena už neexistuje¹.

Plán obnovy:

- Veľmi náročná budova na zabezpečenie statiky. Ak sa urýchlene nepodniknú kroky na jej zabezpečenie, hrozí jej úplná deštrukcia. Treba stabilizovať základy, zviazať korunu múrov a odstrániť suť z klenby, aby nebola preťažená. Klenba by sa mala prestrešiť pultovou strechou s plechovou krytinou, aby cez ňu nepretekala zrážková voda.

Poznámky:

- mimoriadne opatrne organizovať práce a pohyb ľudí v budove, aby nedošlo k prípadnému ohrozeniu života,
- budovu treba čím skôr zamerať a fotograficky zdokumentovať, aby sa pri prípadnej deštrukcii zachovali o nej aspoň materiály a nezanikli informácie, ktoré táto budova obsahuje,
- statické zabezpečenie musí vykonať špecializovaná firma,
- vstup do pivnice je z veľkého nádvorja po zvažujúcej sa rampe. Tú treba tiež prekryť, aby počas dažďov do pivnice nenatekala voda (tá totiž spôsobuje eróziu mäkkej sopečnej skaly, na ktorej budova stojí).

¹ Príloha č. 19

3.7 - Sypáreň

Sypáreň bola postavená vo vonkajšom opevnení za II. vstupnou bránou zo západnej strany jadra hradu. Pri jej stavbe čiastočne zosekali zo skalného masívu, na ktorom sa vypína starý hrad, aby tak získali dostatok priestoru medzi skalou a hradbou.

Postavili ju na prelome 19. a 20. storočia. Könyöki ju na svojich kresbách ešte nezachytil, ale na fotografii hradu z roku 1901 ju už vidno. Zastrešená bola valbovou strechou, pravdepodobne so šindľovou krytinou. Použitie inej krytiny potvrdí prípadný archeologický výskum.

Budova má pretiahnutý obdĺžnikový pôdorys orientovaný severo - južným smerom. Je dvojpodlažná, iba v južnej časti je malá zaklenutá pivnička, prístupná samostatným vchodom a osvetlená dvojicou okien. Veľký vnútorný priestor budovy rozdeľovala murovaná priečka. Mala ploché stropy a osvetľovali ju malé okienka v západnej fasáde v pravidelných rozstupoch. V južnej fasáde mala pivnička dve okná, prvé podlažie jedno a druhé dve okná.

Z exteriéru západnej a južnej strany fasádu členia a zosilňujú v pravidelných rozstupoch murované zošíkmené piliere.

K jej schátraniu došlo pravdepodobne v polovici 20. storočia.

Plán obnovy:

Keďže je to najmladšia a pomerne zachovaná budova, ku ktorej existuje aj dobová fotodokumentácia, jej prípadná obnova a zastrešenie sú najmenej problematické. Jediný novotvar, ktorý vznikne jej odlišným využitím, ako bolo v minulosti, bude komín lokálneho vykurovania. Ten sa však dá citlivo zakomponovať a schovať za hmotu strechy z východnej strany, preto ho nebude v pohľadoch vidno. Z jednej strany ho bude kryť strecha a z druhej masív hradu. Jej obnovou sa významne posilní možnosť využitia hradu pre rôzne účely, napr. ako ubytovací priestor, kultúrno-spoločenské aktivity, expozícia histórie hradu a pod.

Budova je pomerne schovaná masívom hradu a tak sa pri pohľadoch na hrad veľmi neuplatňuje. V podstate z nej bude vidno iba strechu, aj to len v zimných mesiacoch, kedy na okolitých stromoch nebude lístie. Nebude tým narúšať siluetu hradu. Tá zostane vnímaná ako zrúcanina¹.

Obnova bude mať viac fáz, ktoré budú postupne prebiehať:

- zameranie a fotodokumentácia súčasného stavu,
- stavebno-historický výskum,
- projektová dokumentácia a povolenia,
- konzervácia a rekonštrukcia muriva,
- osadenie krovu a úprava interiérov.

¹ Príloha č. 20 a 21

Poznámky:

- pravdepodobne sa bude postupovať v dvoch etapách, najprv sa prestreší iba polovica budovy a druhá bude ako uzavretý dvor. Neskôr sa zastreší aj tá. To z toho dôvodu, že sa jedná o veľmi veľký objekt (30x9 m) a stavba tak veľkej strechy naraz by sa nedala finančne zvládnuť.
- vstupné dvere a okenné otvory, ktoré sú ľahko prístupné treba zabezpečiť proti vylomeniu,
- interiérové omietky obnoviť (hladené a bielené vápnom), do vonkajších omietok nezasahovať, ponechať ich v takom stave, v akom sa zachovali bez dopĺňania novou omietkou, šindľovú krytinu napustiť konzervačným roztokom,
- okenné otvory a vstupy nemeniť a nerozširovať, hoci aj za cenu prítmia v budove,
- prípadnú elektroinštaláciu riešiť tak, aby pôsobila čo najmenej rušivo, no v súlade s platnými predpismi.

3.8 - Západný palác

Je to trojpodlažná budova vysunutá za hradbu pod obytnou vežou. Bola plochostropá, iba tretie podlažie nesie známky zaklenutia tehlovou klenbou. Prvé podlažie je osvetlené okienkom v strede západnej fasády. Druhé podlažie, kde bol aj vstup z nádvorja, má zachované dve okná v západnej stene a výklenok s prevétom v stene južnej. Výklenok sa uzatváral dverami a osvetľovalo ho štrbinové okienko¹. Tretie podlažie má v západnej stene trojicu okien, z ktorých stredné je širšie a zaklenuté oblúkom. Celá severná stena je preč, zrútila sa aj s príľahlou hranolovou vežou - baštou.

Ako jediná budova na hornom hrade má zachované skoro všetky steny do pôvodnej výšky, až na krátku severnú stenu. V okenných otvoroch sú pôvodné ostenia. Krásne zachovaný prevét - zachovala sa časť dosky na sedenie. Má vcelku dobre zachované exteriérové omietky okrovej farby².

Plán obnovy:

Hodnota tejto budovy je veľmi veľká, nakoľko umožňuje urobiť si predstavu o kvalite bývania v období, kedy vznikla. Jej zakonzervovaním sa uchová pre budúce pokolenia. Staticky je v dobrom stave, ale pre budúcnosť treba zabezpečiť, aby do zahĺbeného priestoru prvého podlažia nenatekala voda, lebo by mohla narušiť skalu v základoch budovy.

Konzervácia by riešila zabezpečenie všetkých otvorov proti deštrukcii, spevnenie koruny múrov a doplnenie kaverny pri základoch južnej steny. Prípadnú formu zastrešenia treba prekonzultovať s pamiatkovými orgánmi, v súčasnosti to však nie je potrebné. Ak áno, tak by sa riešilo pravdepodobne skrytou pultovou strechou v úrovni vstupu na druhé podlažie, aby sa prekrylo zahĺbené prízemie.

Stavebné etapy:

- zameranie a stavebno-historický prieskum,
- fotodokumentácia súčasného stavu,
- konzervácia muriva a doplnenie kaverny v základoch.

Poznámky:

- do zachovaných omietok nezasahovať - ponechať ich v pôvodnom vzhľade,
- ostenia okien ponechať, ostatné otvory zabezpečiť proti deštrukcii,
- vyriešiť odtok vody stekajúcej do zahĺbeného prvého podlažia.

¹ Príloha č. 23

² Príloha č. 5 a 22

3.9 - Opevnenie a ostatné objekty

Opevnenie tvoria úseky hradieb v rôznom technickom stave spolu s baštami. Sú stavané z menej kvalitnej drobivej malty, prípadne majú zle založené základy a hrozí ich deštrukcia.

Plán obnovy:

Postupné konzervovanie hradobných úsekov pri súčasnom doplňovaní vypadnutých častí v základoch. Tam kde, je hradba zachovaná relatívne lepšie, zrealizovať aj opravu strielní, inak hradby dvíhať len minimálne. Popri konzervácii prevádzať aj archeologický výskum.

Poznámky:

- bašta č. I sa dá zakonzervovať v pomerne veľkej hmote, klenbu, ktorá tam bola, len naznačiť v zachovanom nábehu,
- ostatné bašty - s výnimkou č.VI - len najnutnejšie konzervovať,
- tak isto opevnenie jadra hradu podchytiť konzerváciou bez zbytočných veľkých domurovávaní, na dopĺňanie muriva používať materiál zo sutiny.

4.) Zhrnutie

Táto štúdia nemá byť nemenná. Ak sa vyskytnú nejaké dôvody, ktoré v čase jej vzniku neboli známe, je možné ju upraviť podľa aktuálnych požiadaviek objektu, pamiatkových orgánov, či finančnej možnosti združenia. Tak isto sa bude musieť upraviť či pozmeniť na základe nových poznatkov získaných pri štúdiu materiálov, archeologickom výskume a pod.

V tomto vypracovaní Združenie Rondel sleduje hlavne cieľ, aby bol hrad čo najlepšie zabezpečený do budúcnosti, a aby bola možnosť tento objekt aj náležite využívať. Len objekt trvalo obývaný či využívaný nepodľahne znovu zrýchlenu chátraniu, ku ktorému ešte v hojnej miere prispievajú vandali.

Vypracovaním štúdie sa zosúladiť a upresnilo ďalšie smerovanie činnosti Združenia Rondel, aby sa zefektívnili všetky aktivity od plánovania po získavanie materiálov a sponzorov. Štúdiou, ktorá predstavuje základ smerovania a snáh združenia, sa budeme prezentovať na verejnosti. Poslúži na koordináciu aktivít medzi zainteresovanými subjektami a mala by predstavovať podklad budúceho projektu obnovy, ktorý vznikne po rokovaní s orgánmi pamiatkovej starostlivosti.

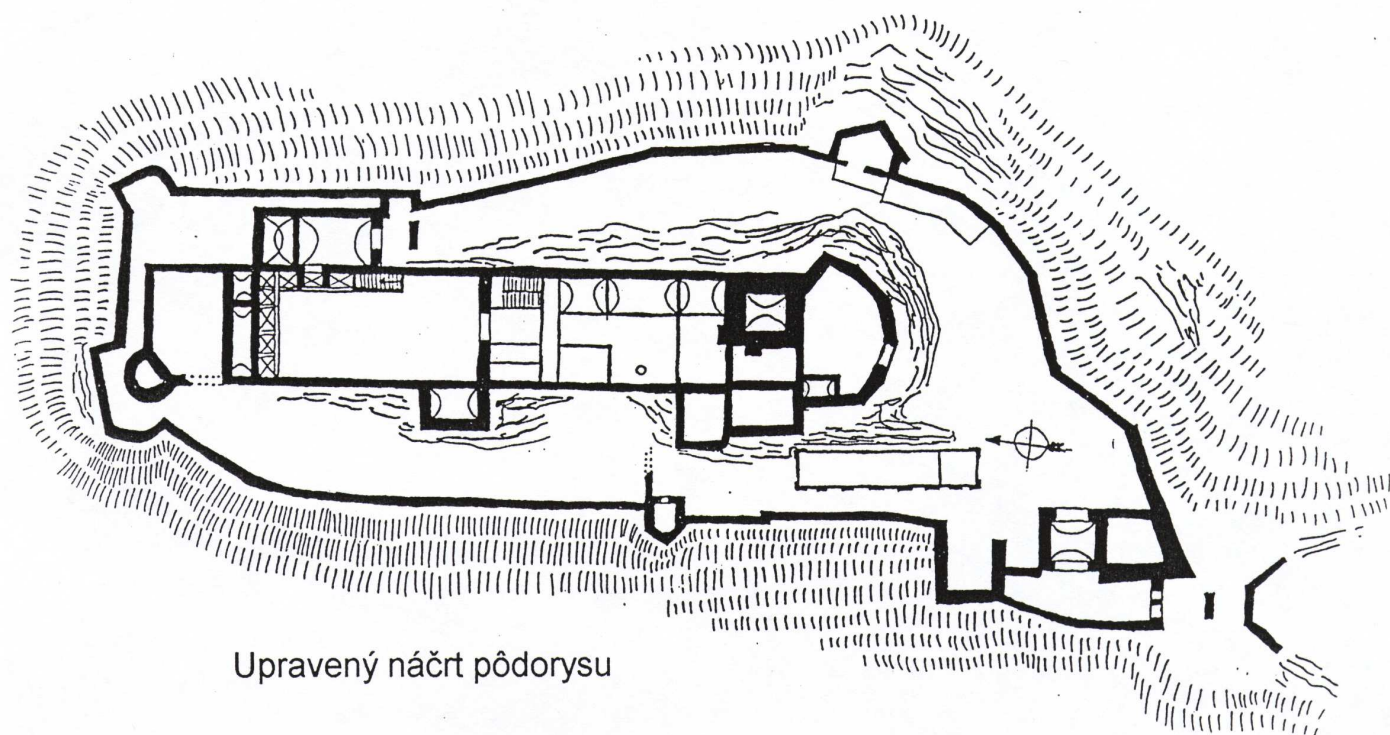
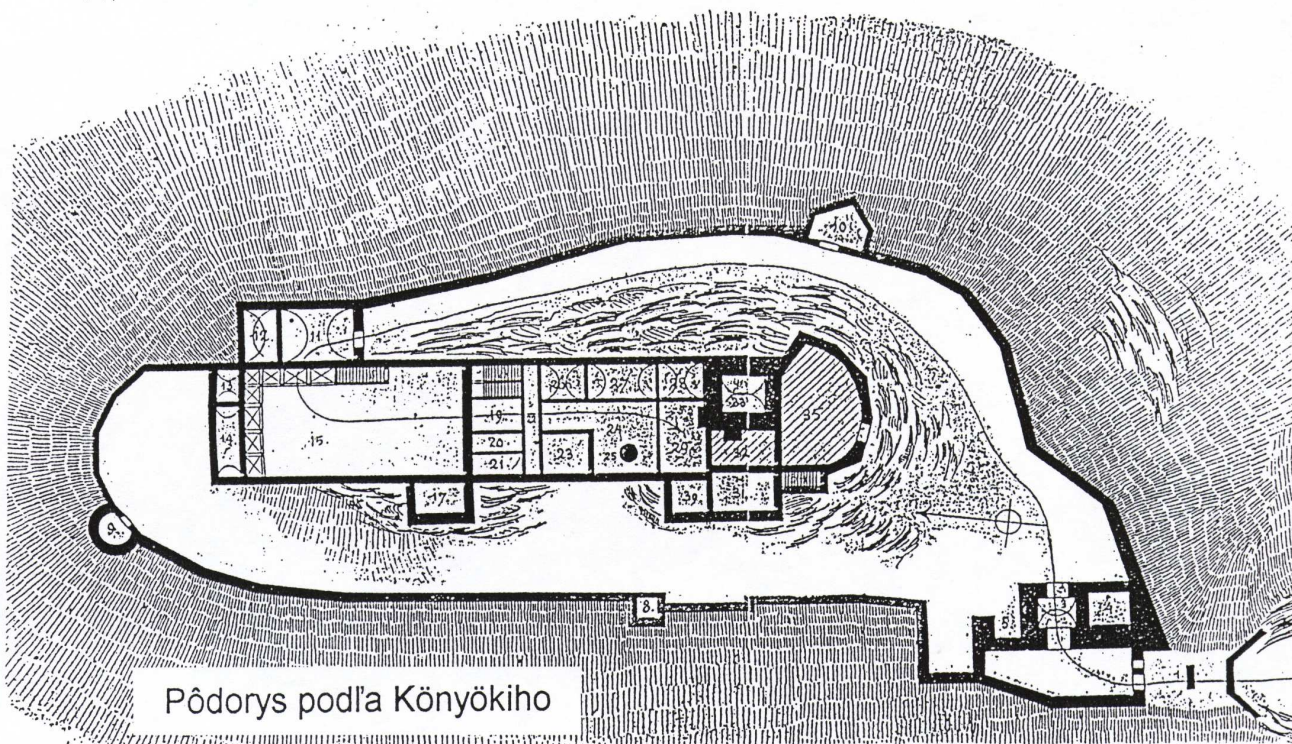
V podmienkach, v akých je stav ochrany kultúrnych pamiatok na Slovensku budeme radi, ak sa zrealizuje čo i len časť z týchto plánov. Aj tá istotne prinesie ošoh vo forme zlepšenia technického stavu pamiatky a jej ďalšieho zachovania pre budúce pokolenia. Nakoľko budeme úspešní, ukáže až čas.

Vo Vígľaši 28.12.2001

Združenie RONDEL
A. Loydl

Prílohy

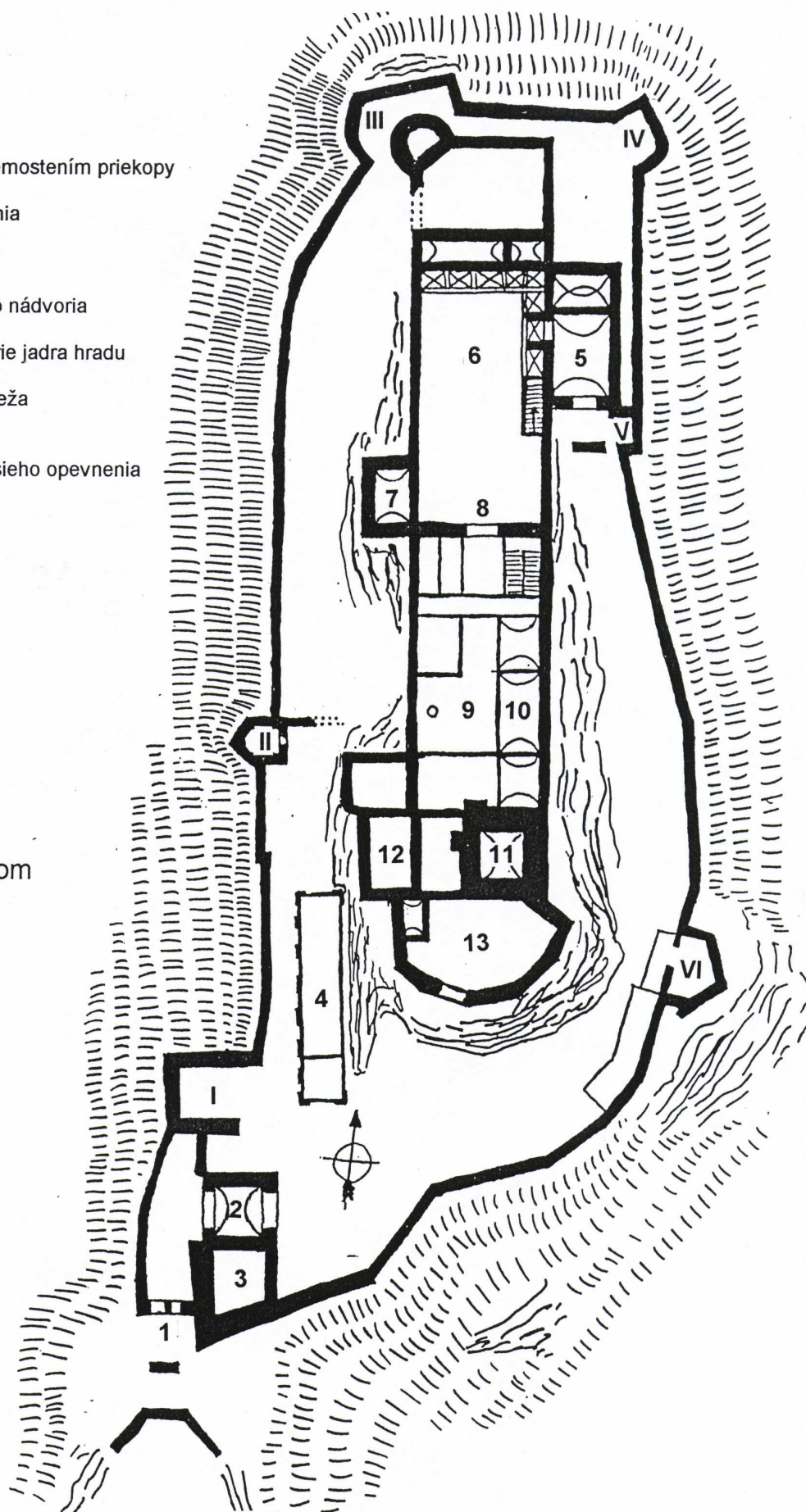
Príloha č. 1

Príloha č. 2

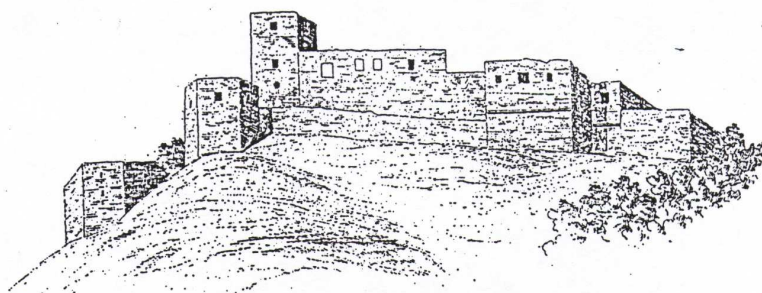
- 1 - prvá brána s premostením priekopy
- 2 - druhá brána
- 3 - prístavba zábrania
- 4 - sypáreň
- 5 - tretia brána
- 6 - veľké nádvorie
- 7 - JZ veža veľkého nádvorja
- 8 - štvrtá brána
- 9 - vnútorné nádvorie jadra hradu
- 10 - východný palác
- 11 - hlavná obytná veža
- 12 - západný palác
- 13 - bastión
- I - VI - bašty vonkajšieho opevnenia

Pôdorys hradu
s orientačným popisom

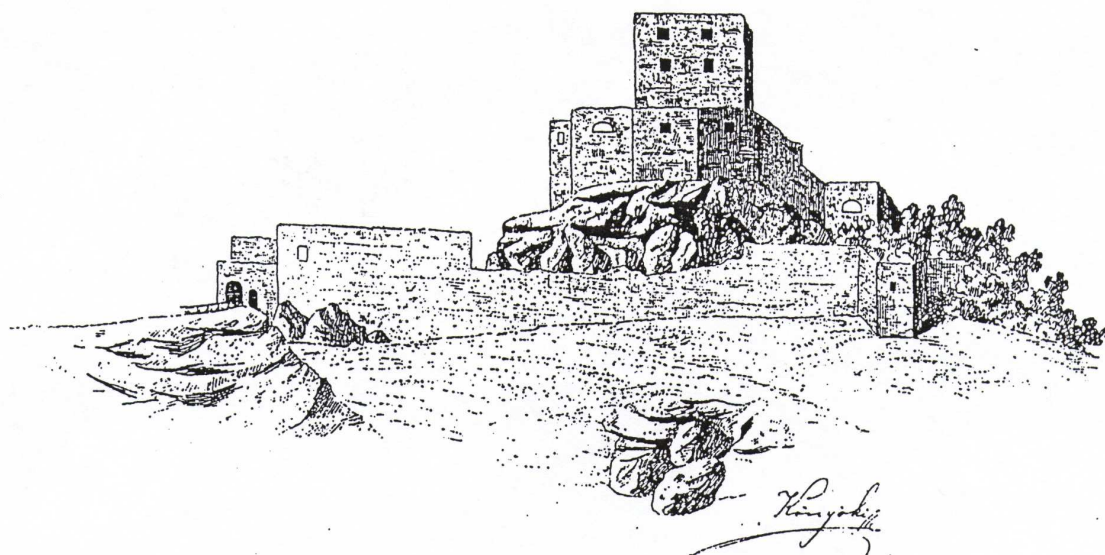

Príloha č. 3

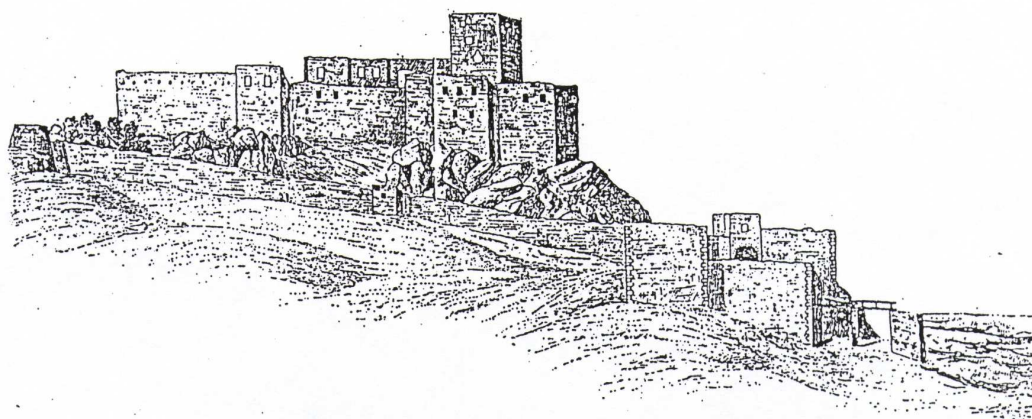
Kresby hradu od Könyökiho

pohľad od severovýchodu

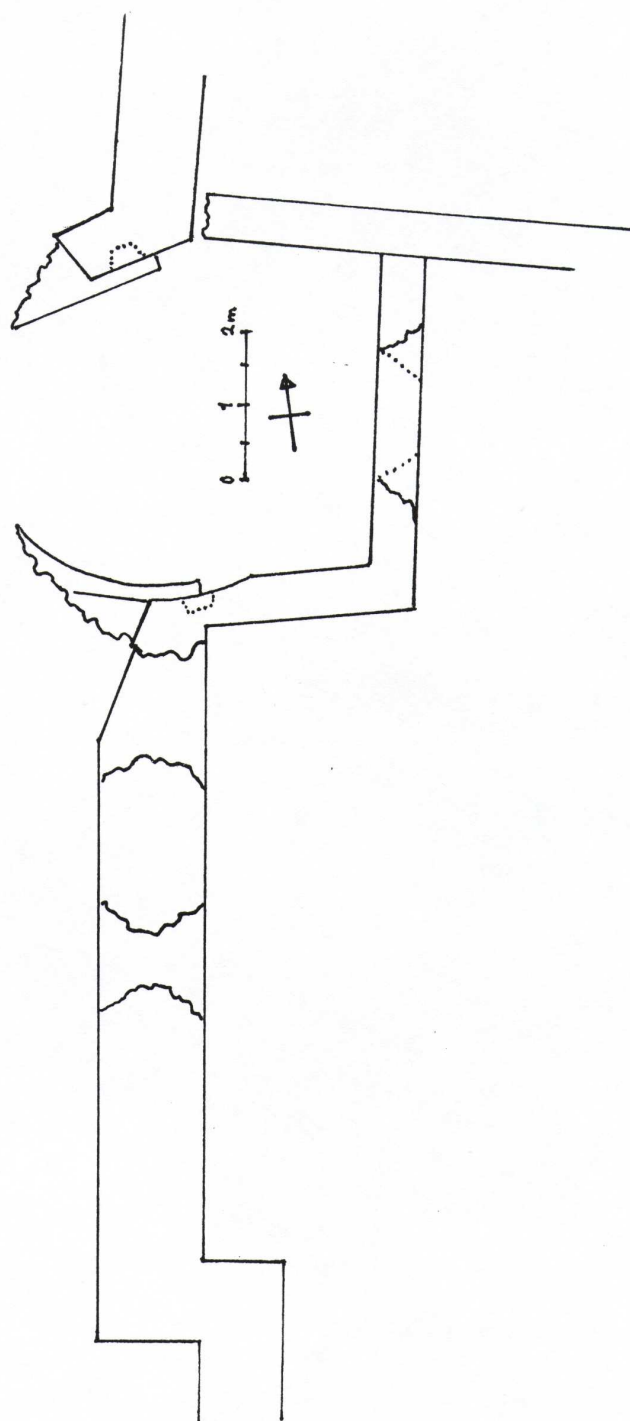

pohľad od juhu

pohľad od západu

Príloha č. 4

Pôdorys bašty č. II

Príloha č. 5

Pohľad na hrad od západu

Pohľadová štúdia

Príloha č. 6

Pohľad na hrad od juhu

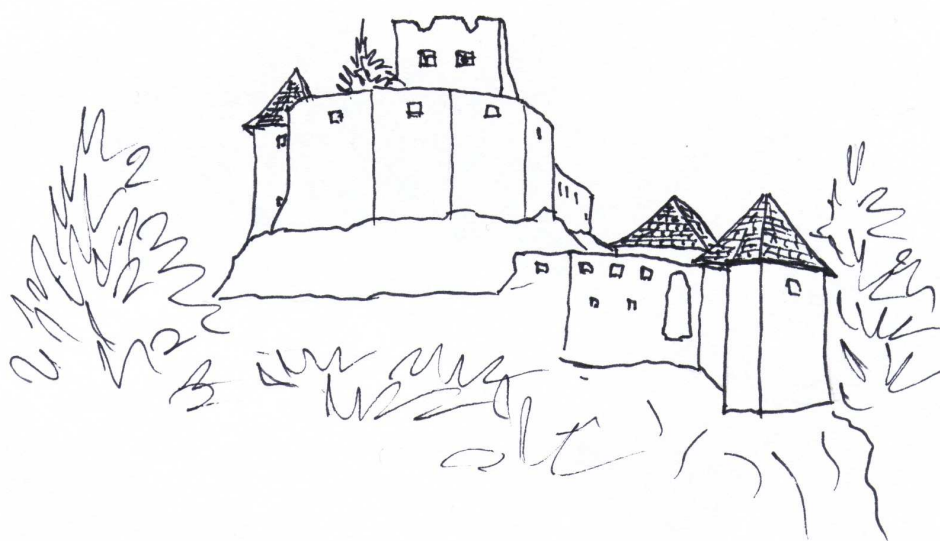
Pohľad na hrad od juhovýchodu

Príloha č. 7

Pohľadová štúdia od západu
s priznaným zastrešením

Príloha č. 8

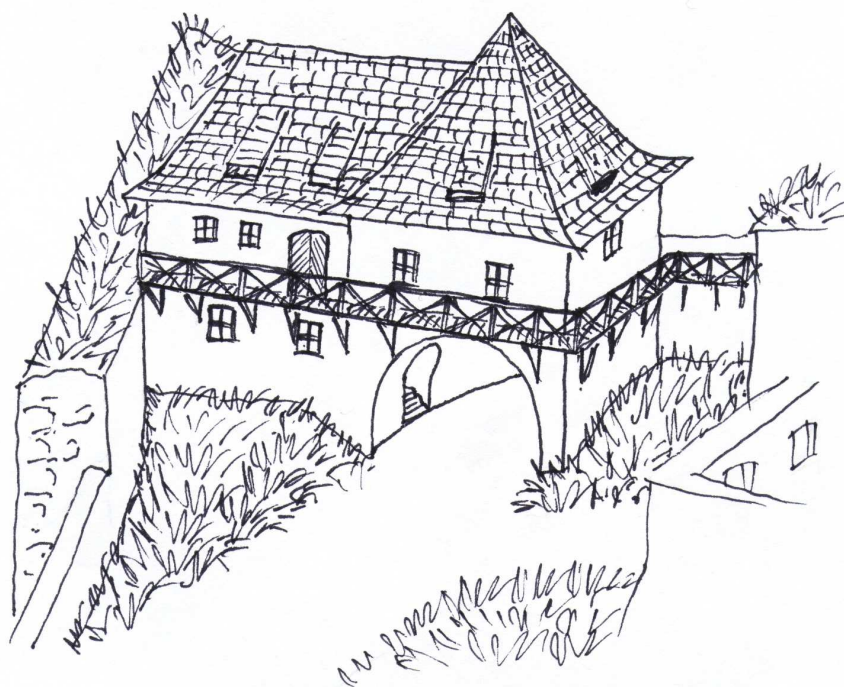
Pohľadová štúdia od juhovýchodu
s priznaným zastrešením

Príloha č. 9

Čeľuste pece na II. vstupnej bráne

Príloha č. 10

Pohľadová štúdia na II. vstupnú bránu

Príloha č. 11

Pohľadová štúdia na II. vstupnú bránu

Príloha č. 12

Bašta č. VI. - foto z jadra hradu

Kľúčová strelňa bašty č. VI.

Príloha č. 13

Pohľady na III. vstupnú bránu

Príloha č. 14

III. vstupná brána – pohľad na
deštruovaný južný portál z interiéru.

III. vstupná brána – exteriér západného portálu

Príloha č. 15

Priestor pod III. vstupnou bránou

Príloha č. 15

- Hlavná obytná veža
- pohľad do interiéru
 - pohľad z veľkého nádvorja

Príloha č. 17

Priestor pod východným palácom

Príloha č. 18

Pohľad na exteriér steny východného paláca

Pohľad na interiér steny východného paláca

Príloha č. 19

Juhozápadná veža veľkého nádvorja

Príloha č. 20

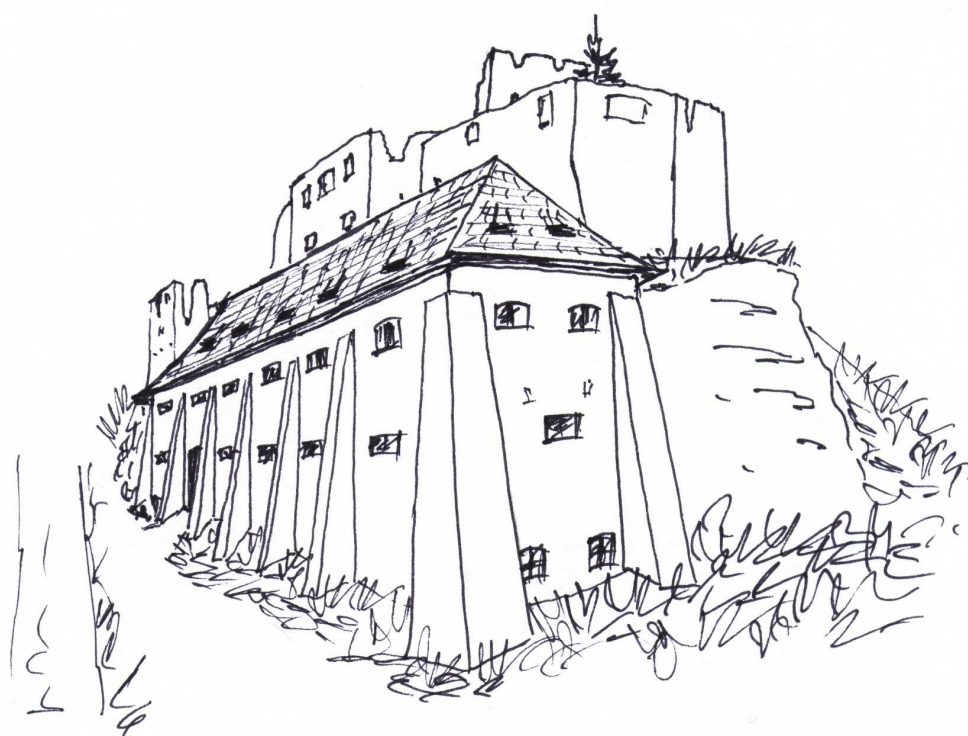

Budova sýpky
- pohľad do interiéru

- pohľad zo severu

Príloha č. 21

Pohľadová štúdia na budovu sypárne

Príloha č. 22

Západný palác - pohľady

Príloha č. 23

Prevét v západnom paláci

Príloha č. 24

Hrad Brumov - zastrešenie paláca

**Hrad Brumov -
pod zastrešením sú skryté dve podlažia paláca**